

4

ΣΤΥΛΟΣ

ΑΓ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ
1271 - 80

ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1637

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΣ

Ο ΝΑΟΣ: Πρόκειται για καμαροσκεπή δίκλιτο με εσωνάρθηκα στο βόρειο εκ των δύο κλιτών, ενισχυτικά τόξα (σφενδόνιο) σε παραστάδες και οξυκόρυφο αψίδωμα στο βόρειο τοίχο για το νότιο κλίτος και στο νότιο για το βόρειο κλίτος....

Άγιος Ιωάννης Θεολόγος Στύλου.

Τύπος

Δίκλιτος καμαροσκεπής ναός με διάφορες φάσεις. Στο πρώτο κλίτος (βόρειο, αφιερωμένο στον Άγ. Ιωάννη τον Θεολόγο) υπάρχει και νάρθηκας. Το δεύτερο κλίτος (νότιο, αφιερωμένο στον Άγ. Νικόλαο) είναι μεταγενέστερο. Για μεγαλύτερη διευκόλυνση θα εξεταστεί κάθε χώρος ξεχωριστά

**1) Κλίτος Αγίου Ιωάννου Θεολόγου
Σωζόμενο εικονογραφικό πρόγραμμα¹⁰**

Ιερό: Νότιος τοίχος: Δύο μορφές αγίων αδιάγνωστες λόγω φθοράς. Πιθανώς ιεράρχες. αρ.1 και αρ.2.

Κυρίως ναός: Νότιος τοίχος: Πεσόσ: Σώζεται σε ύψος περ. 2m. Προφανώς στήριζε ενισχυτικό τόξο (σφενδόνιο) το οποίο δεν σώζεται πλέον.

Βόρεια όψη πεσού: αρ.3: ελάχιστο ίχνη φυτικού διακόσμου.

Ανατολ. Όψη πεσού: αρ.4: ελάχιστο ίχνος φυτικού διακόσμου.

Δυτική όψη πεσού: αρ: 5: ελάχιστο ίχνος φυτικού διακόσμου.

Ζώνη 1 (άνω): μικρό παράθυρο επικοινωνίας με κλίτος Αγ. Νικολάου. αρ.6: Αδιάγνωστη μορφή αγίου. Διακρίνεται μόνο το κάτω μέρος.. αρ.7: Φιλοξενία Αβραάμ (:). Διακρίνονται οι μορφές δυο αγγέλων και εντελώς δυσδιάκριτη τράπεζα.

Ζώνη 2 (κάτω): **αρ.8:** Αδιάγνωστη λόγω φθοράς μορφή αγίας που κρατεί σταυρό στο χέρι (βρίσκεται ανατολικά του τυφλού αφιδώματος). **αρ.9:** τυφλό οξυκόρυφο αφιδώμα. Στο τύμπανό του διακρίνεται παράσταση του Αγ. Ιωάννη του Θεολόγου να υπαγορεύει το κείμενο της Αποκάλυψης στον Πρόχωρο. Διακρίνεται μόνο το άνω τμήμα της παράστασης διότι το κάτω καλύπτεται από ασβέστη. **αρ.10:** Στο δυτικό τμήμα του εσωραχίου του τυφλού αφιδώματος διακρίνονται ίχνη φυτικού διακόσμου. **αρ.11:** Αγία Κυριακή (βρίσκεται δυτικά του τυφλού αφιδώματος). **αρ.12:** Μορφή κατεστραμμένη στο μεγαλύτερο μέρος της από το άνοιγμα μεταγενέστερης θύρας επικοινωνίας με το κλίτος του Αγ. Νικολάου.

Καμάρα: Νότιο τμήμα: Ζώνη 2 (κάτω): **αρ.13:** Ίχνη αδιάγνωστης παράστασης. **αρ.14:** Ίχνη αδιάγνωστης παράστασης. Διακρίνεται μόνο το κάτω τμήμα του ιματίου μιας μορφής. **αρ.15:** Δυο όρθιες μετωπικές μορφές δυσδιάκριτες, που σώζονται μόνο στο κάτω μέρος. Βρίσκονται ακριβώς πάνω από το μεταγενέστερο θύρωμα επικοινωνίας.

Δυτικός τοίχος: Στο κέντρο του τοίχου υπάρχει τοξωτό άνοιγμα επικοινωνίας με τον νάρθηκα. Βορείως του τοξωτού ανοίγματος: Ζώνη 3 (κατώτατη): **αρ.16:** Γυναικεία μορφή αγίας δυσδιάκριτη λόγω ασβέστη (νότια). **αρ.17:** Μορφή αγίου, μάλλον στρατιωτικού διότι κρατεί δορυ, σχεδόν κατεστραμμένη (βόρεια).

Νοτίως του τοξωτού ανοίγματος επικοινωνίας: Ζώνη 1 (ανώτατη): **αρ.18:** Παράσταση βάπτισης. Ζώνη 2 (μέση): **αρ.19:** Ίαση του παραλυτικού (:). Ζώνη 3 (κατώτατη): **αρ.20:** Αγ. Αντώνιος αρκετά φθαρμένος.

Νάρθηκας: Πρόκειται πιθανότατα για τον αρχικό ναό ο οποίος απετέλεσε στη συνέχεια τον πρόναο στη μεταγενέστερη μονόκλιτη αίθουσα που προστέθηκε στην ανατολική πλευρά. Πρόκειται για μικρό κτίσμα στο σχέδιο του σταυρεπίστεγου ναού με το εγκάρσιο κλίτος χαμηλότερο χαμηλότερο του κάθετου.¹¹

Βόρειος τοίχος: Ζώνη 2 (κάτω): **αρ.21:** (Στην ανατολική πλευρά του τοίχου) Μορφή ολόσωμη αδιάγνωστη. **αρ.22:** Χριστός ένθρονος σχεδόν ολότελα κατεστραμμένος (ίσως «Ο Βασιλεύς της Δόξης»). **αρ.23:** (Δυτική πλευρά του τοίχου) Ίχνος επιγραφής «ΕΚΗΜΗΘΗ Η ΔΟΥΛΗ ΤΟΥ ΘΥ...ς...».

2) Κλίτος Αγίου Νικολάου.

Τύπος

Μεταγενέστερη προσθήκη, στον τύπο επίσης του μονόχωρου καμαροσκεπούς ναού με 2 ενισχυτικά τόξα (σφενδόνια) από τα οποία σήμερα σώζονται μόνο οι πρόβολοι στήριξης και οι γενέσεις τους. Η προσθήκη αυτή καταλαμβάνει όλο το μήκος των δυο προηγούμενων κτισμάτων.

Σωζόμενο εικονογραφικό πρόγραμμα¹².

Ιερό: Κόγχη: Τεταροσφαίριο: **αρ.24:** Πλατυτέρα με το Βρέφος πολύ φθαρμένη.

Ημικύλινδρος: Στο κέντρο του βρίσκεται δίλοβο παράθυρο το οποίο και τον χωρίζει σε βόρειο και νότιο ημιχώριο. Στο βόρειο ημιχώριο διατηρούνται δυο συλλειτουργούντες ιεράρχες ολόσωμου σε στάση 3/4 **αρ.25 & αρ.26**, σε καλή κατάσταση. Δεν διασώζονται όμως τα ονόματά τους.

Τόξο Αψίδας: Μέτωπο: Ζώνη 2: αρ.27: Απειροελάχιστη ίχνη χρώματος.

Βόρειο ποδαρικό: αρ.28: Αδιάγνωστη αγία. Διακρίνεται μόνο το πρόσωπο και λίγο το ιμάτιο.

Νότιο ποδαρικό: αρ.29: Ελάχιστη ίχνη χρώματος.

Βόρειος τοίχος: Τυφλό οξυκόρυφο αψίδωμα, όπου στο άνω δυτικό του άκρο έχει μικρό παράθυρο που επικοινωνεί με το κλίτος του Αγ. Ιωάννη.

Ζώνη 1 (άνω): (δυτικά του τυφλού αψιδώματος) **αρ.30:** Αδιάγνωστη μορφή, γονυπετής με τα χέρια σε στάση δέησης.

Ζώνη 2: (κάτω): (δυτικά του τυφλού αψιδώματος) **αρ.31:** Κτιτορική επιγραφή δυσανάγνωστη. Διακρίνονται όμως οι λέξεις «...ΠΙΣΤΗ..Θ./ ΙΩ.. ΤΟΥ/...ΚΑΙ... ΜΟΧΘΟΥ/...ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ...».

Νότιος τοίχος: Ζώνη 1 (άνω): αρ.32: Ίχνη ασβεστωμένα. Παράθυρο με οξυκόρυφο τόξο στο εσωράχιο του οποίου διακρίνονται ελάχιστα ίχνη γραμμικού διακόσμου **αρ.33**.

Ζώνη 2 (κάτω): αρ.34: Ελάχιστη ίχνη χρώματος. **αρ.35:** Διακρίνεται όρθια μετωπική μορφή ιεράρχη αδιάγνωστου. Φέρει πολυσταύριο φελόνιο και κρατεί κλειστό κώδικα ενώ με το δεξί χέρι ευλογεί. Στο κάτω μέρος της παράστασης διακρίνεται βίλο (περίπου μέχρι το ύψος του γονάτου) πίσω από το οποίο ίσταται.

Καμάρα ιερού: Η καμάρα λόγω κατάπτωσης έχει αναστηλωθεί τα τελευταία χρόνια οπότε δεν σώζεται τίποτα σε αυτήν, πέρα από ελάχιστη ίχνη χρώματος που διακρίνονται κάτω από το κονίαμα στην γένεσή της.

Κυρίως Ναός: Βόρειος τοίχος: Ζώνη 2 (κάτω): αρ.36: (δυτικά της θύρας επικοινωνίας με το νάρθηκα του Αγ. Ιωάννη) Αγ. Ιωάννης Θεολόγος. Το κάτω τμήμα της παράστασης έχει καταστραφεί. Φαίνεται ο Άγιος να κάθεται, σε στάση 3/4 ενώ κρατεί στο χέρι του κλειστό κώδικα. Παρουσιάζεται να κάθεται κάτω από

τοξωτή κατασκευή.

Νότιος τοίχος: Ζώνη 2 (κάτω): **αρ.37:** Άγιος Αντώνιος. Ολόσωμος μετωπικός, πολύ φθαρμένος. Φέρει τον σκούφο που τον χαρακτηρίζει. **αρ.38:** Ελάχιστα ίχνη έφιππου αγίου σε άλογο καφέ χρώματος (Άγ. Δημήτριος;). **αρ.39:** (δυτικά της θύρας εισόδου – εξόδου) Μορφή ολόσωμου Αρχαγγέλου που κρατεί ρομφαία. Πιθανώς ο Αρχ. Μιχαήλ.

Δυτικός τοίχος: Ζώνη 2 (κάτω): (από Β. προς Ν) **αρ.40:** Διακοσμητικό μοτίβο με γραμμικά σχέδια που προέρχεται από δεύτερο στρώμα ζωγραφικής. **αρ.41:** Ολόσωμη μετωπική μορφή αδιάγνωστου εκκλησιαστικού αγίου που κρατεί θυμιατό προερχόμενη από πρώτο στρώμα ζωγραφικής. **αρ.42:** Ίχνη έφιππου αγίου σε λευκό άλογο (Γεώργιος;). Διακρίνεται ελάχιστα. **αρ.43:** Ίχνη χρώματος στο νότιο άκρο του τοίχου. Δεν διακρίνεται παράσταση.

Χρονολόγηση

Είναι ήδη γνωστό ότι το χωριό Στύλος από το 1088 κιάλας είχε παραχωρηθεί στη Μονή Αγ. Ιωάννου Θεολόγου της Πάτμου με χρυσόβουλο του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού¹³. Δεν μπορεί λοιπόν να αποκλειστεί το ενδεχόμενο, κάποια πρώιμη φάση του ναού να ανάγεται από τότε. Όσον αφορά όμως τον τοιχογραφικό διάκοσμο, στο βόρειο κλίτος χρονολογείται στο 1271 – 1280 με βάση την επιγραφή που ανέγνωσε ο Gerola¹⁴ στις αρχές του 20ου αιώνα στον βόρειο τοίχο του σταυρεπίστεγου νάρθηκα και η οποία σήμερα έχει καταστραφεί. Ο δε διάκοσμος του νοτίου μεταγενέστερου κλίτους χρονολογείται στις αρχές του 15^{ου} αιώνα με βάση το εκλεπτυσμένο και εξαιρετικής ποιότητας στυλ του τοιχογραφικού του διακόσμου¹⁵. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρονολόγηση του σταυρεπίστεγου νάρθηκα, ο οποίος όπως φαίνεται ήταν ο αρχικός ναός. Ο τύπος αυτός εμφανίζεται από τον 13^ο αιώνα όχι όμως με τον τύπο του συγκεκριμένου ο οποίος έχει την ιδιαιτερότητα ότι το εγκάρσιο κλίτος είναι χαμηλότερο του κατά μήκος. Πάντως σταυρεπίστεγος ναός αυτού του τύπου δύναται να εμφανίζεται στην Κρήτη νωρίτερα, αν ληφθεί υπόψη και το γεγονός της παραχώρησης του χωριού στην Μονή Πάτμου¹⁶.

Παρατηρήσεις

Εξωτερικό: Ανατολική όψη: Δυο κόγχες του ιερού. Η κόγχη του Αγ. Νικολάου είναι ημικυλινδρική ενώ στο τύμπανο βρίσκονται ενσωματωμένα 4 κούπτες με ίχνη στίλβωσης. Η κόγχη του Αγ. Ιωάννη έχει σχήμα ημιεξαγωνικό ενώ στο τύμπανο υπεράνω αυτής διακρίνονται 2 σπές εκατέρωθεν.

Βόρεια όψη: Ναού: Τετράγωνο μικρό παράθυρο διαμορφωμένο με λαξευμένους γωνιόλιθους. Στην ΝΑ γωνία διακρίνεται γωνιόλιθος με ανάγλυφη οδοντωτή ταινία ευρισκόμενος εδώ σε β΄ χρήση πιθανότατα (**αρ.44**). Κτίσιμο με αργολιθοδομή και χαλικολόγημα. Στις γωνίες χρησιμοποιούνται λαξευτοί γωνιόλιθοι.

Νάρθηκα: Στον εξωτερικό χώρο φαίνονται ίχνη προέκτασης της Βόρειας κεραίας του εγκάρσιου κλίτους στις διαστάσεις ακριβώς του κλίτους αυτού. Η δόμηση: αργολιθοδομή χωρίς ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Δυτική όψη: Αγ. Ιωάννου:

1. Γενική κατάσταση διατήρησης:

2. Κατάσταση διατήρησης τοιχογραφιών:

3. Οι τοιχογραφίες-παθολογία και αναλυτική κατάσταση διατήρησης

4. Αιτίες μεταβολής (αίτια, φαινόμενα, παρατηρήσεις, φωτο/σχέδια):

5. Μηχανισμοί μεταβολής (παρατηρήσεις, φωτο/σχέδιο):

6. Προτάσεις αποκατάστασης:

1. Στερέωση:
 - 1 α. Περιμετρική στερέωση: ✓✓
 - 1 β. Ζωγραφικών επιφανειών: ✓✓
 - 1 γ. Υποστρωμάτων: ✓✓✓
2. Καθαρισμοί:
 - 2 α. Μηχανικοί:
 - 2 β. Χημικοί:
3. Αποκατάσταση (αποτοιχίσεις τοιχογραφιών, εντοιχίσεις τοιχογραφιών):

7. Προτάσεις συντήρησης:

- Οπλισμός ζωγραφικής επιφάνειας: ✓
- Απομάκρυνση μη αυθεντικών πετρωμάτων: ✓✓
- Περιμετρικές στερεώσεις: ✓
- Ενέσιμες στερεώσεις υποστρώματος και φορέα: ✓
- Στερέωση ζωγραφικής επιφάνειας: ✓✓
- Καθαρισμός ζωγραφικής επιφάνειας: ✓✓✓
- Παρατηρήσεις
- Φωτο/Σχέδιο

8. Δοκιμές εφαρμογής υλικών (υλικά στερέωσης και μεθοδολογία εφαρμογής τους):

- Συμβατότητα με αυθεντικά υλικά:
- Βαθμός πρόσφυσης:

9. Δοκιμές εφαρμογής υλικών:

- Υλικά καθαρισμού:
- Χημικός καθαρισμός(αντιδραστήρια που εφαρμόζονται για απομακρύνσεις ρύπων και επικαθίσεων από την ζωγραφική επιφάνεια)
- Μηχανικός καθαρισμός (τεχνικές λέιζερ που εφαρμόζονται για απομακρύνσεις ρύπων και επικαθίσεων από την ζωγραφική επιφάνεια)
- Φωτό/Σχέδιο:

10. Ιστορικό επεμβάσεων:

- Επιζωγράφιση: Δεν έχουν γίνει επεμβάσεις επιζωγράφησης των τοιχογραφιών.
- Επιχρίσματα: Έχουν παραγιοποιηθεί εργασίες εφαρμογής ασβεστοεπιχρισμάτων που καλύπτουν το σύνολο σχεδόν της τοιχογραφημένης και μη επιφάνειας του Ναού. Τα επιχρίσματα αυτά είναι αρκετά παλιά, ενώ το μεγαλύτερο μέρος αυτών έχει ήδη απομακρυνθεί από την ζωγραφική επιφάνεια κατά την διάρκεια των εργασιών συντήρησης που έγιναν πριν από μερικά χρόνια.
- Κονιάματα: Έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες εφαρμογής κονιαμάτων κατά το παρελθόν. Τα κονιάματα αυτά κάλυπταν κενές επιφάνειες εν μέσω των τοιχογραφιών ή ακόμα πολλές φορές και την ίδια την τοιχογραφημένη επιφάνεια. Τα περισσότερα από αυτά έχουν καθαιρεθεί, έχει δε μείνει ακόμα μέρος αυτών όπου κάλυπταν την ζωγραφική επιφάνεια για το λόγο ότι στις συγκεκριμένες περιοχές ο καθαρισμός γίνεται με όσο τον δυνατόν μεγαλύτερη προσοχή προκειμένου να αποφευχθούν τυχόν φθορές που μπορεί να συμβούν πάνω στην ευαίσθητη και σαθρή ζωγραφική επιφάνεια.
- Συμπλήρωση: : Έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες συμπλήρωσης κονιαμάτων.
- Χρόνος:
- Άλλη: